

Investigating the Mythical Elements of Time in the Poetry of Octavio

Paz and Shafi'i Kadkani

Saeid Beytsaedi¹, Sima Mansouri², Masoud Pakdel³, Farzaneh
Rahmaniyan koshkaki⁴

Abstract

In this study, the mythical manifestations of time in the poetry of Octavio Paz and Shafii Kadkani have been investigated and compared. The essence of the myth of returning to the original; the mythological elements of continuous creation, perfection, and editing have been mentioned, and in the process of review and writing, an effort has been made to provide a comparative comparison between the poetic reflections of these three mythological aspects of time in the works of Paz and Kadkani. The research method has been descriptive-analytical and comparative and comparative research methods along with the description and interpretation of twists of multi-meaning prose poetry have been desired. The purpose of writing this study was to compare and discover the similar views of two poets on the subject of the element of time and its subsets. This probe has shown the poetry and thought of the Mexican poet besides having the origins of the knowledge of Mexican and Indian mythology; It has given a clear reason for the similarity and closeness of the views of the two poets. Iranian myths, which have both Indian and Aryan origins, have shown fundamental similarities in the poetry of Shafii Kadkani

¹. PhD Student, Department of Persian Language and Literature Review, Ramormoz Branch, Islamic Azad University, Ramormoz, Iran.

². Assistant professor, Department of Persian Language and Literature Review, Ramormoz Branch, Islamic Azad University, Ramormoz, Iran (Corresponding Author's). dr.mansuri7388@gmail.com

³. Assistant professor, Department of Persian Language and Literature, Gachsaran Branch, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Gachsaran, Iran.

⁴. Assistant professor, Department of Persian Language and Literature, Ramormoz Branch, Islamic Azad University, Ramormoz, Iran.

and in the poetry of Paz, who was familiar with Eastern mythology through his presence in India.

Keywords: Poetry, myth, time, Octavio Paz, Shafi'i Kadkani.

Extended Abstract

Introduction

The present research aims to investigate the mythic themes related to time element in shafi e'e kadkani and Octavia paz's poems. We decorate it with explanation and interpretation wherever we confront prose Poems and their multi- meanings and wherever it summons special paraphrase and explanation. In mythic perspective, Time means the classification of time which is classified into divisible and, eternal, absolute and indivisible. This characteristic of the time myth has been clearly indicated in Bandahash. Surprisingly, we can see it in the mexican Paz 's poems. The contents of the research are involved some subtitles of the time such as the original comeback to source, the continuity, holding creativity, the exposure of the divisible and indivisible in the Paz and kadkani 's thoughts and poems. The present research aims to investigate this similarity of these two poets perspectives towards time subject time in the mythic format. Shafi kadkai has been familiar with octa Paz 's poem and perspective. He has some odes in which points to Paz's basic thoughts such as admiration of love, freedom and special thought into death. In general, this research has considered to the common perspective of these two poets towards the themes of moment and time.

Research Methodology

In this research, the method of research in humanity science, specially persain poem and literature requires the comparison in the world literature, probably paraphrase and interpretation and finally distinguishing Of the imagination style in the analysis -descriptive style. It is based on the frequency of the observation verses and the evaluation of imagination style for these two poets. It is descriptive because it studies Verses as they are. It is analysis because it investigates them scientifically-literally. It investigates imaginary strategy and also the methods of research application is comparative because it compares two different cultures of the nations and languages. On the other hands, it has carried out in the library atmosphere and in the library tab. Therefore, tools of writing is library tools. Through the survey, we study and investigate which within direct and indirect sources and look for observation to indicate purposes of writing. The findings have been written in fich. Finally, after classification and clustering data, the conclusion was provided.

Discussion and Analysis

Poet's imaginary and his power of far daydream coming from poetic senses directly which comes from his perspective and ideology. In familiar with eastern

perspective, Octavia Paz influenced eastern perspective and ancient belief in eastern Asia. Somehow that his word style became mirror of eastern myths.

In the eastern mythic believes, mythic times and the temporary times of the calendar has investigated in different place and method and we can observe this perspective in Octa Paz's poetic images with effects. We can find Paz's perspective toward Time in his famous lecture in Stockholm. He said: "we always follow new time but it always escapes and never we can gain it. Each meeting has an escape time. we want to hug it (new time) which disappeared as if it is moment like a breath. It is a moment and the present tense. After this, the time appears; A real time, a time when we are following it without knowing that. The present time or presence time. (۲۸, ۱۳۷۱, Paz).

We can find this imagination of the eternal pure time and the present calendar time in Paz's poems. This Paz's mythology perspective toward pure eternal time is the core of his communication with eastern world and Indian myths. This interpretation and perspective toward time element has been found in many Iranian myths. Time has been classified into divisible and indivisible in Zarvani's myths. cosmic time is ۱۲۰۰۰ years old. It comes from infinite time and finally, in cosmic period, it joins to finite time which is eternal. (۱۸۱, ۱۳۸۴, Zener)

Zener expressed this perspective based on Bandahash myths. They expressed qualification and quantification of the world creation which classified time: creatures promote just with time but if they make time, they lead to promote evils. He (Ahurmazda God) has to create time to fail evil. Then, it creates the present time of the ascendancy God from infinite time which is called finite time (۳۵, ۱۳۶۹, Bahar). The contrast between present time and eastern pure heaven time of creation in Shafie'e kadkani's belief and poems also appeared.

Kadkani trained by ancient perspective in Khorasan from nostalgia moments of passing in the roof and alley in the old Neishabour to analysis of heaven sweet moments in utopia where it is like a poem such a paradoxical contrast has been known. Shafie'e like Paz thinks that the only thing which saves a poet is pass of painful days and feeling pass of conventional time heavenly on his chest. It is some moments when he creates a poem: the moment when it enters poet into eternal pure time. Only in love, poem and freedom, he can create such a pure moment.

Conclusion

kadkani and Paz turned it on, Calendar time which human makes to regulate restrictive rules and law and trying to get rid of it. They quarter to heaven eternal time. They recall it with some contents such as freedom, flight, bird and love. Paz and kadkani expressed turning to eternal source in their poems such as what Paz include in his poem about lovely dreams to escape from restrictive life. green melosina. He sympathize with these issues. He finds love as a strong thing. Transmutation and metamorphosis inside the objects and phenomena towards competence are mythical belief which clearly appears in Paz and

kadkani's poems. The source of this belief is acceptance of return principle to source and joining to eternal. nature has the same nature and root with the human. Both nature and human are changing, holding and completing to reach to the general purpose to complete and to join eternal. The common content which are found in Paz's perspective and kadkani's poem have the same nature with the bird, mountain, water, sun.

References

A) Books

Bahar, Mehrdad. (۱۹۹۰). Bendaresh. Tehran: Tos.

Camibell, Joseph. (۲۰۱۰). The hero of a thousand faces. Translation: Shadi Khosro Panah. Fourth edition. Mashhad: Gol Aftab.

Carbone, Hanry. (۲۰۰۸). An enlightened person in Iranian Sufism. Translation: Faramarz Joharinia. Second edition. Tehran: Amouzgar Kherad.

Eliade, Mircha. (۲۰۰۸). Sacred and unholy nature of religion. Translation: Behzad Saleki. Second edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.

-----.(۲۰۲۰) A treatise on the history of religions. Translation: Jalal Sattari. Sixth edition. Tehran: Soroush.

Eskandari, Reza. (۲۰۱۸). Octavio Paz (three articles). Tehran: Kherad Sorkh.

Loflerdelasho, M. (۱۹۸۵). The secret language of legends. Translation: Jalal Sattari. Tehran: Tos.

Paz, Octavio. (۱۹۹۲). Paz's words. Translation: Mustafa Rahimi. Tehran: Gardon.

-----.(۲۰۱۰). sun stone. Translation: Ahmad Miralaei. Tehran: Ketab Zaman.

-----.(۲۰۱۱). Freedom. Translation: Hassan Qobad. Second edition. Tehran: Sales.

-----.(۲۰۲۱). Labyrinth of loneliness. Translation: Shahbaz Mohammadizadeh and Neisi. Tehran: Loh Fekr.

Poornamdarian, Taghi. (۲۰۰۷). Code and secret stories in Persian literature. Sixth edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Satari, Jalal. (۲۰۰۸). The face of women in Iranian culture. Fifth edition. Tehran: Markaz.

Sepehri, Sohrab. (۲۰۱۰). Eight books. Tehran: Behzad.

Shaygan, Dariush. (۲۰۱۴). Five climates of presence. Second edition. Tehran: Farhang Moaser.

Shafiei Kodkani, Mohammad Reza. (۱۳۹۹ A). Correction of pigeons. Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹ b). comet Sixth edition. Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹ c). The second millennium mountain deer. Fifth edition. Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹ c). night reading ۹th edition Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹ d). Lamentations of Kashmir cedar. Sixth edition. Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹). The smell of the atmosphere of Molyan. to print Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹ c). Like a tree in a rainy night. to print Tehran: Sokhan.

----- (۱۳۹۹) Excerpts of poems. Eighth edition. Tehran: Morvarid.

Shovalie, Jean and Gerebran, Alen. (۱۳۹۸). The culture of symbols. Translation: Sudabe Fazayeli. Second edition. Tehran: Jeyhoon.

Taraqi, Goli. (۱۳۹۸). You are a great lady. Second edition. Tehran: Nilofar.

Yung, Carel Gustav. (۱۳۹۳). Man and his symbols. Translation: Mahmoud Soltanieh. ۹th edition Tehran: Jami.

Zener, Arci. (۱۳۹۵). Zarvan or Zoroastrian architecture. Translation: Teimur Qaderi. Tehran: AmirKabir.

B) Articles

Niknami, Peyman and others. (۱۳۹۹). "Investigating the themes and mythological events and archetypes related to the beloved in the lyrical system of Weiss and Ramin". Jostarnameh Comparative Literature, ۹th year, ۲۲nd issue, pp. ۱-۳۲.

Yahosseini Mousavi, Fatemeh and others. (۱۳۹۳). "Cognitive analysis of self-awareness of a healthy personality based on Viktor Frankl's theory: a case study of the novels of Souchon and Anna Karenina". Jostarnameh comparative literature, seventh year. Number twenty three. pp ۱۴۸-۱۷۸.

C) Dissertations

Karimipناه, Maleche, and Radfar, Abulqasem. (۱۳۹۹). "The manifestation of myth in the poetry of M. Sereshk (Shafi'i Kadkani)". Contemporary Persian Literature, ۱ (series ۱), ۸۱-۱۰۰. SID. <https://sid.ir/paper/۲۲۱۵۲۸/fa>

Golrokh Masuleh, esmail, and Shafi Safari, Mohammad. (۱۳۹۹). "Analysis of the cognitive mythology of the collection of poetry of the second millennium by Shafi'i Kadkani; With references to the understanding of the problem of

identity. National Studies, ۲۱ (۱ (series ۸۱)), ۱۰۸-۸۳. SID. <https://sid.ir/paper/۸۸۹۷۳/fa>

Mahmoudi, Maryam, and Khademi, Ahmed. (۲۰۱۸). "Octavio Paz's sunstone and its influence on the mind and language of Shamlu". Contemporary World Literature Research (Foreign Language Research), ۲۴(۲), ۵۶۵-۵۸۲. SID. <https://sid.ir/paper/۱۸۲۳۶۰/fa>

Navabi, Irma. (۲۰۰۸). "The symbol of the mask, Hamzad and the other in the works of Octavio Paz". Research of foreign languages, (۳۰), ۱۲۷-۱۴۴. SID. <https://sid.ir/paper/۸۳۳۶۷/fa>.

with the human.

بررسی مایه‌های اسطوره‌ای زمان در شعر اوکتاویوپاز و شفيعی کدکنی

سعید بیت ساعدی^۱، سیما منصوری^۲، مسعود پاکدل^۳، فرزانه رحمانیان کوشکی^۴

<https://sanad.iau.ir/Journal/jostarnameh/Article/1185766>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۱۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۵

(صص ۱۸۲-۲۱۴)

چکیده

در این جستار، جلوه‌های اسطوره‌ای زمان در شعر اوکتاویوپاز و شفيعی کدکنی بررسی و مشابهت‌یابی شده است. در این مقاله، به سه جلوه زمان بخش‌پذیر و بخش‌ناپذیر تجلی آن در اسطوره؛ بن‌مایه‌های اسطوره بازگشت به اصل؛ و در پایان، مایه‌های اسطوره‌ای خلق مدام و استكمال و تدویر اشاره شده است و در روند بررسی و نگارش، کوشش بر آن بوده است تا مقایسه تطبیقی میان بازتاب‌های شعری این سه جلوه اساطیری زمان در آثار پاز و کدکنی به دست داده شود. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی بوده است و شیوه‌های تحقیق، تطبیقی و مقایسه‌ای همراه با شرح و تأویل پیچش‌های شعر منثور چندمعنایی موردنظر بوده است. هدف از نگارش این جستار، مقایسه و کشف دیدگاه‌های مشابه دو شاعر در موضوع عنصر زمان و زیر مجموعه‌های آن بوده است. این جستار نشان داده است که شعر و اندیشه شاعر مکزیکی با وجود برخورداری خاستگاه‌های دانش اساطیر مکزیکی و هند؛ دلیلی روشن برای مشابهت و نزدیکی دیدگاه دو شاعر نشان داده است. اسطوره‌های ایرانی که خاستگاه هندوآریایی هم دارند، در شعر شفيعی کدکنی و در شعر پاز - که به واسطه

^۱ . دانشجوی دکترای گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران.

^۲ . استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران. (نویسنده

مسئول) dr.mansuri7388@gmail.com

^۳ . استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گچساران، دانشگاه آزاد اسلامی، گچساران، ایران.

^۴ . استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران.

حضور در هند با اساطیر شرقی آشنایی یافته بود - شباهت‌های بنیادینی را به نمایش گذاشته است.

کلیدواژه‌ها: شعر، اسطوره، زمان، اوکتاویوپاز، شفيعی کدکنی.

1- مقدمه

اوکتاویوپاز، شاعر مکزیکی، در سفری که به هند داشت؛ با اسطوره‌های شرقی و به‌ویژه هندوایرانی آشنایی یافت و برخورداری از دانش اساطیر شرقی بعدها در شعر و اندیشه او بازتاب گسترده یافت. در ترجمه‌هایی که از اشعار پاز در دست است، بوضوح می‌توان ردپای اندیشه‌ها و بن‌مایه‌های اساطیر شرقی را بازشناخت.

شفيعی کدکنی نیز که پرورده سامان خراسان است و میدان‌دار ادب و زبان اصیل پارسی است؛ مستقیم از سرچشمه‌ها و منابع اساطیر هندوآریایی به‌ویژه ایرانی بهره‌مند است و این جلوه‌های اسطوره‌ای زمان در شعر و باور او، بازتاب‌های بسیار دارد.

در مقاله حاضر، بر آنیم تا بن‌مایه‌های اسطوره‌ای مرتبط با عنصر زمان را که در شعر کدکنی و اوکتاویوپاز بازتاب یافته‌اند، بررسی کنیم و هر جا که شعر منشور در میان است و خاصیت چندمعنایی دارد و تأویل ویژه می‌طلبد نیز، به توضیح و شرح بیاوریم. منظور از زمان؛ در اندیشه اساطیری، تقسیم‌های مربوط به زمان است که آن را به دو نیمه زمان آمارده (بخش‌پذیر) و ناآمارده (مطلق و ابدی و بخش‌ناپذیر) بخش می‌کند. این ویژگی اسطوره‌ای زمان؛ در بندهش به‌وضوح آمده است و شگفت آنکه چنین بخش‌بندی را نیز در شعر پاز مکزیکی می‌یابیم. موضوع‌های مقاله شامل ریزبخش‌های زمان نظیر؛ اصل بازگشت به مبدأ، استمرار و تدویر و خلق مدام، جلوه زمان آمارده و ناآمارده در اندیشه و شعر پاز و کدکنی است.

هدفی که مقاله حاضر دنبال می‌کند تأمل در شباهت دیدگاه‌های دو شاعر یاد شده در موضوع زمان در قالب اسطوره است. شفيعی کدکنی با شعر و اندیشه اوکتاویوپاز آشنا بوده است و قصیده‌ای نیز خطاب به وی دارد که در همان شعر، به اندیشه‌های محوری پاز اشاره داشته است. اندیشه‌هایی چون ستایش عشق و آزادی و تأمل خاص در باب مرگ. در مجموع، این مقاله اشتراک نظر دو شاعر در باب بن‌مایه‌های لحظه، زمان و آن را بر می‌رسد.

۱-۱- اهمیت مسئله

تبلور دیدگاه‌های هم‌خاستگاه از حیث اسطوره‌شناسی؛ برای مخاطبانی که با شعر جهان و ادبیات ملل سروکار دارند از ضروریات است. تبیین و شناسایی اشتراکات شعری و اندیشگانی میان اشعار کدکنی و پاز، از آن جهت که پاز اصالت شرقی ندارد ولی به ژرفنهای اساطیر محوری شرق آشناست، اهمیت درخور می‌یابد.

۱-۲- بیان مسئله

مسئله اساسی این جستار، دستیابی به قرابت دیدگاه‌های اسطوره‌ای در شعر اوکتاویوپاز با شفیعی کدکنی در حوزه اسطوره‌ی زمان و ابعاد کیفی موضوعاتی است که به این مبحث اسطوره‌ای مربوط می‌شود. در شعر پاز که آشنایی عمیقی با اساطیر شرقی دارد و شعر کدکنی که هویت و اصالت شرقی دارد؛ مفهوم زمان و دو پارگی آن همچنین اساطیری که به زمان ازلی مربوط هستند همچون خلق مدام، بازگشت به مبدا و استحاله طبیعت از تشابهات محوری برخوردار هستند و مسئله این جستار، کشف، معرفی و بررسی چنین تشابهاتی برای مخاطبان است.

۱-۳- سوابق پژوهش

پیشینه پژوهش حاضر، در چند مقاله از مقالات پایگاه‌داده‌های مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی وجود دارد. هرچند عنوان و موضوع این تحقیق در محدوده ویژه‌ای از دانش اسطوره‌شناسی مربوط می‌شود و از سابقه چندان بر خوردار نیست.

محمودی، خادمی (۱۳۹۸) مقاله‌ای با عنوان «سنگ آفتاب اوکتاویوپاز و تأثیر آن بر ذهن و زبان شاملو» چاپ کرده است. در این مقاله بنیاد تحقیق بر وام‌ستانی زبانی و تأثیرات حوزه زبان بر متن سنگ آفتاب است و دستگاه بلاغی متن را بررسی کرده است. مقوله اسطوره در شعر پاز و کدکنی ارتباط اندکی با این مقاله می‌یابد.

نوابی (۱۳۸۵) مقاله‌ای با عنوان «نماد نقاب، هم‌زاد و دیگری در آثار اوکتاویوپاز» به چاپ رسانده است و از آن جهت که به نمادهای اسطوره‌ای پاز توجه کرده است با مقاله موردنظر

ما قرابت می‌یابد؛ ولی همچنان بحث محوری مقاله ما، بن‌مایه‌های اسطوره‌ای زمان و بخش‌بندی‌های آن است.

کریمی‌پناه، رادفر (۱۳۹۰) مقاله‌ای با عنوان «تجلی اسطوره در شعر م. سرشک (شفيعی کدکنی)» نگاشته است. این مقاله مباحث و مایه‌های اسطوره‌ای آثار کدکنی را مورد بررسی قرار داده است؛ اما از اسطوره زمان و تقسیمات آن سخنی به میان نیاورده است. گلرخ ماسوله، شفيع صفاری (۱۳۹۹) مقاله‌ای با عنوان «تحلیل اسطوره شناختی مجموعه شعر هزاره دوم آهوی کوهی شفيعی کدکنی، با اشاراتی به درک مسئله هویت» به چاپ رسانده است. آن‌گونه که از عنوان آن نیز برمی‌آید، تنها مجموعه شعر هزاره دوم آهوی کوهی را از منظر مایه‌های اسطوره‌ای مورد تحلیل قرار داده است و به مبحث موردنظر مقاله ما که اساطیر زمان هستند ورود نکرده است.

۴-۱- روش‌های پژوهش

در این مقاله؛ پژوهش بر پایه توصیفی - تحلیلی استوار است. توصیف آرا و اندیشه‌های شاعران یاد شده در آغاز هر مبحث، پردازش می‌شود و در انتها نیز تحلیل علمی - ادبی نگارنده نسبت به مقایسه و بررسی اشعار دو شاعر نسبت به یکدیگر گنجانده می‌شود و شیوه کاربرد پژوهش، تطبیقی است.

۱-۵- مبانی نظری تحقیق

۱-۵-۱- زمان و تجلی اسطوره‌ای آن

درباره تقدس و ازلی بودن عصر زمان در اسطوره‌های ملل در تحقیقات و آثار اسطوره شناسانی چون میرچا الیاده سخنان بسیاری آمده است که بر خوانی آنان به ما این آموزه را می‌بخشد که اسطوره‌های ناب کهن ایرانی نیز موضوع تقدس مینوی زمان را همچون سایر انسان‌های بدوی، در فطرت جمعی خود بطور سرشتین نهفته دارند. در نزد بشر بدوی زمان یعنی لحظه آفریش، اما استمرار آن زمان و تکرار آن لحظه قدسی در مراسم جشن‌ها و آیین‌ها نوعی تکرار به مفهوم پاسداشت وجه قدسی زمان و تضمینی برای کسب برکت زندگی اوست. این نگاه در باور ایرانی و شرقی نیز بدین‌سان است ولی آن چه تمایز

مفهومی میان باور ایرانی نسبت به موضوع زمان پیش می‌آورد، دو پارگی و تقسیم زمان است که در اسطوره‌های زرتشتی بدان اشاره شده است.

زمان بزرگ (ناآمارده) و بخش نشده همان زمان است که در زروانیت به نام خالق اصلی (زروان) مشهور است و زمان بخش شده و (آمارده) تقسیم زمان برای تحدید آن و به منظور برقراری عدالتی زروانی در نبرد اهریمن و اهورمزدا است. این زمان قابل تقسیم و تحدید، نوعی گسست از زمان مطلق است. اما زمان مورد نظر پاز و کدکنی زمان مطلق ازلی است که مقدس و مینوی است، به عصر زرین هم‌زیستی بشر در کنار خدایان و الهگان در بهشت اشاره دارد، در آن زمان که بشر همچون خدایان نامیرا و جاوید بود و نعمت‌ها و موهبت‌های بهشتی و خدا گونه همچون عشق و آزادی و فهم زبان کائنات را در اختیار داشت. همان زمان که مولوی در جست‌وجوی آن ناله‌ی نی را می‌شنود. جلوه‌ی دیگر زمان که در نظر پاز و کدکنی، بنفرین و ناستودنی، دلهره‌آور و گیج‌کننده است؛ زمان تقویمی خود ساخته بشر است که آماردگی و وضع قراردادی آن سبب چشیدن رنج عمیق روح بشری است که در تبعیدگاه زمین با آن بیگانه و ناآشناست و برای گریز از زندان آن قراردادهای زمانی، حسرتی جانکاه و کلامی نوستالژیک از جان ناآرام خود برمی‌تراود.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- اسطوره زمان

تخیل شاعر و قدرت دورپروازی خیال او مستقیماً از حس شاعرانه‌ای برمی‌خیزد که خود، حاصل جهان‌نگری و بینش اوست. اوکتاویوپاز، در آشنایی که با بینش شرقی هند به دست آورد، به طور عمیق تحت‌تأثیر نگرش شرقی و باورهای باستانی شرق آسیا واقع شد. به‌گونه‌ای که سبک کلام و سخن او، آینه‌ی اساطیر شرق شده است.

در باورهای اساطیری شرقی، زمان‌های اسطوره‌ای و زمان‌های گذرای تقویمی هر کدام به شکلی متمایز و در جایگاهی مجزا بررسی می‌شوند و همین دیدگاه را در تصاویر شعری اوکتاویوپاز در جلوه می‌یابیم. عصاره تفکر پاز در موضوع زمان را می‌توان در خطابه مشهور وی در استکهلم یافت که می‌گوید: ما زمان نو را پیایی دنبال می‌کنیم؛ ولی همواره از ما می‌گریزد و هرگز بدان دست نمی‌یازیم. هر دیداری گریزی است. می‌خواهیم در آغوشش بکشیم [زمان نو را] که ناپدید شده است. گویی دمی و نفسی بوده است. خود

لحظه است و آن. آن‌گاه زمان دیگر چهره می‌نماید. زمانی حقیقی. زمانی که در پیاپی بودیم بی‌آنکه بشناسیمش. زمان حاضر، زمان حضور. (پاز، ۱۳۷۱: ۲۸)

درست همین تصوّر و تصویرپردازی از زمان ازلی ناب و زمان تقویمی حاضر را در اشعار پاز می‌شناسیم. این دیدگاه اسطوره‌شناسانه پاز به زمان ناب ازلی را میوه ارتباط او با جهان شرقی و اسطوره‌های هندی می‌دانیم. اسطوره‌شناسی ساحت شعر در نگاه پاز در این شعر او آشکار شده است:

«بهتر است سنگسارشدن تا مرگ/ در میدان شهر/ تا گام‌نهادن به آسیابی/ که جوهره حیات آدمی را بیرون می‌چالاند/ و ابدیت را به ساعت‌هایی تهی تبدیل می‌کند/ دقایق را به محبس/ و زمان را به سکه‌هایی مسین و مدفوعی منتزع» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۷).

پاز در جست‌وجوی زمان اصیل و ناب آفرینش است و از زمان تقویمی روزانه به شدت گلایه‌مند است. زمان ناب ازلی که شعر شاعران، دریچه‌ای برای ورود به آن زمان بهشتی است. «زمان اصیل ازدست‌رفته، فراموش شده و مثله است» (اسکندری، ۱۳۹۷: ۳۷).

این برداشت و طرز تلقی از عنصر زمان، در اسطوره‌های ایرانی نیز نظایر بسیار دارد. در اسطوره‌های زروانی به بخش‌بندی زمان کهن ناآمارده (تقسیم نشده) و زمان آمارده (بخش‌بندی شده و قطعه شده) برخورد می‌کنیم. «زمان کیهانی بالغ به دوازده هزار سال است. این زمان از زمان بی‌کرانه پدیدآمده است و در پایان این دوره کیهانی، باز به زمان بی‌کرانه که ابدیت است می‌پیوندد» (زهر، ۱۳۸۴: ۱۸۱). زهر، این دیدگاه را بر پایه اساطیر بندهش بیان کرده است. اسطوره‌های بندهش که از کیفیت و کمیت آفرینش هستی می‌گوید؛ زمان را این‌گونه بخش‌بندی کرده است: «... آفریدگان را جز به زمان رواج نباشد، اما اگر زمان را بیافریند، آفریدگان اهریمن نیز رواج یابند، او [هرمزد خدای] به‌ناچار برای از کار افکندن اهریمن، زمان را فراز آفرید... سپس از زمان بی‌کرانه، زمان درنگ خدای فراز آفریده و خلق شده باشد که کرانه‌مندش خوانند» (بهار، ۱۳۶۹: ۳۵).

پاز، همواره دوپارگی زمان به ازلیت و روزمرگی حیات را در اشعارش به‌مثابه اصلی ماندگار و باوری عمیق و راستین تکرار می‌کند. گویی این باور شرقی در نگاه مکزیکی او تا ژرفای نهاد و عمق استخوانش رسوخ کرده است و همین سبب شده است تا دیالکتیک مشهورش در عرصه شعر پدیدار شود. دیالکتیکی که میان لحظه جاری تقویمی و لحظه

ناب ازلی در نوسان است و ضمیر پرسشگر پاز را در کشاکش نگاه می‌دارد. آیا شعر را زندگی کنیم یا زندگی را شعر ببینیم؟ سنگ بنای شکل‌گیری چنان پرسشی در ذهن پاز؛ اعتقاد به دوپارگی زمان است این همان نگاه اساطیر شرقی به زمان است که در ذهن پاز به تکرار می‌نوازد. پاز میان لحظات حیات، به دنبال آن لحظه پایدار بهشت سان می‌گردد که جاودانه است و ناگذراست. از گذرایی زمان‌های تقویمی و طبیعی خورشید ساز؛ چنان در خشم است که پیشانی مرگ را از پس گذار زمان می‌بیند.

«آن‌گاه که زمان بادبزنش را در دست می‌گیرد/ و در پشت تصویرهایش چیزی تکان نمی‌خورد/ لحظه در خویش فرو می‌جهد و شناور می‌شود/ آنجا که مرگ از همه سویی محاصره‌اش می‌کند/ مرگ زنده و نقاب پوشیده/ لحظه به درون قلب خویش فرو می‌جهد» (پاز، ۱۳۸۹: ۱۷).

پاز می‌پندارد در زمان روزمره که قراردادهای کثیف اجتماعی آن را آلوده‌اند و تبدیل به زندان‌های قانون و قاموس کرده‌اند؛ هیچ عصمتی نیست. تقویم و زمان و لحظه گذرای کیهانی؛ نتیجه‌ای جز کشتن عشق و آزادی ندارد. تنها عشق است که زمان آمارده و آلوده به قوانین انسانی اعتباری را از بین می‌برد و بهشت را هدیه می‌آورد. در بهشت، لحظه‌ها جاودان‌اند و عشق و آزادی پاداش آن‌هاست. پاز در تقابل جنگجویانه که میان لحظه تقویمی و لحظه ناب بهشتی می‌بیند؛ عشق را به‌عنوان منجی انسان در این رهگذر آشوبناک معرفی می‌کند.

«این اولین شب همه چیز است/ روز نخستین است/ هنگامی که دو نفر عشق‌بازی می‌کنند/ جهان متولد می‌شود/ و قوانینی که موش‌ها پوزه‌اش زده‌اند... / فرومی‌ریزد./ در لحظه‌ای عظیم/ ما به یگانگی از دست رفته‌مان می‌نگریم/ نان بویش را باز می‌یابد/ آب، آب است/ جهان دگرگون می‌شود اگر دو انسان با شناسایی یکدیگر را بنگرند/ دوست‌داشتن، عریان کردن فرد است از تمام اسم‌ها...» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۶).

در مجموعه اشعار پاز به نام «آزادی» نیز همین نگاه که در سنگ آفتاب حاکم است به‌شدت ناظر و حکم‌فرماست. نگاه شرقی و اساطیری پاز به زمان؛ یادآور نگاه سهراب سپهری در عرفان بودایی خویش به زمان است. در قطعه شعری از کتاب آزادی؛ زمان تقویمی و قراردادی را چنین می‌بیند:

«در این سکوت شفاف/ روز آرمیده بود/ پرتو بی‌حرکت آسمان رشد علف‌ها را نوازش می‌کرد/ زمان خود را در لحظه فرونشاند/ و در خاموشی جذابی روز به پایان آمد.» (پاز، ۱۳۹۰: ۷۳).

همین دیدگاه به زمان گذرا؛ - که عشق تنها جادوی بهشت‌آیین کردن آن است - در ذهنیت سهراب سپهری نیز هویدا است:

«و بیا تا جایی که پر ماه به انگشت تو هشدار دهد/ و زمان روی کلوخی بنشیند با تو/ پارسایی است در آنجا که تو را خواهد گفت:/ بهترین چیز رسیدن به نگاهی است که از حادثه عشق، تر است» (سپهری، ۱۳۸۹: ۲۴۸).

و باز می‌گوید: مرداب اتاقم کدر شده بود/ زندگی‌ام در تاریکی ژرفی می‌گذشت/ در باز شد

و او با فانوسش به درون وزید/ و من دیده به راهش بودم/ زمان در من نمی‌گذشت
وزشی گذشت/ او دیگر نبود/ و من چه بیهوده مکان را می‌کاوم/ آنی گم شده بود. (همان، ۷۹)

در شعر و باور سپهری نیز، زمان گذرای تقویمی، چون مردابی کدر، زندگی را تیره می‌کند؛ اما درخشش ازلی معشوق، زمان ناب بهشتی را به ارمغان می‌آورد.

فصل مشترک دیدگاه مکزیکی پاز و شعر شرقی در این نکته است که زمان‌های گذرای کیهانی و تقویمی، رنجی جان‌کاه و مرگی مسلّم برای بشر به ره‌آوردی تلخ می‌آفرینند و آنچه این اندوه تلخ را به لحظه‌ای بهشتی و شیرین بدل می‌کند، عشق است و شعر و آزادی. شاعر لحظات اندوهناک هستی خویش را به رؤیای شیرین بهشت می‌آراید و نقبی استادانه با جادوی کلام به نهانگاه شعر و اندیشه می‌زند تا با بازآفرینی زمان جاوید ازلی، سختی زمان و تلخی آن را به شیرۀ بهشت رؤیا بدل کند.

«در اجرای تئاتر و از برخوانی شعر، زمان همیشگی از عمل بازمی‌ایستد و جای خود را به زمان آغازین می‌دهد. در نتیجه مشارکت، این زمان اساطیری نیای همه زمان‌هایی که واقعیت را پنهان می‌کنند، با زمان درونی و ذهنی ما هماهنگ می‌شود. زندگی فردی او با زمان بیرونی یکی می‌شود» (پاز، ۱۴۰۰: ۲۱۰).

تقابل غمناک زمان حال با زمان ناب آفرینش بهشتی؛ در شعر و باور شرقی شفیعی کدکنی نیز به همین سان جلوه کرده است. کدکنی پرورده دیدگاه خراسانی و باستانی چنین باورهایی است. از لحظات نوستالژیک گذر بر کوی و برزن نیشابور کهن تا واکاوی آنات شیرین بهشتی در آرمان‌شهری که به شعر می‌کشد؛ چنین تقابل پارادوکسیم و نوسان داری را می‌توان شناخت.

شفیعی همچون پاز، می‌پندارد آنچه رهایی‌بخش شاعر است از در غلتیدن به گذر جان‌گاه ایام و حس سنگینی زمان قراردادی بر سینه سینه اوست؛ لحظاتی است که شعر می‌آفریند. لحظاتی است که شاعر را به زمان ناب ازلی وارد می‌کند. تنها در شعر و عشق و آزادی است که می‌توان چنان لحظاتی ناب را ساخت و پرداخت.

«من و شعر و جو بار/ رفتیم و رفتیم/ به آنجا رسیدیم آنجا که دیگر/ نه جا پای کس بود و نه آشنا بود/ درختان به آیین دیگر/ و مرغان به آیین دیگر/ صدایی که می‌آمد از دور/ صدای خدا بود/ رها بود/ نمی‌دانم آنجا کجا بود.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۷۷).

زمان ناگهانه‌ای که شاعر را از لحظات تلخ روزمرگی جدا می‌کند و به بهشت جاوید شعر می‌برد؛ در سروده «قهقهه» مجموعه شعر «در ستایش کبوترها» به زیبایی تصویر شده است و دیدگاه پاز را نسبت به زمان و دویارگی اسطوره‌ای آن بازگو می‌کند. شعر در لحظه‌ای بهشتی که شاعر در آن به سر می‌برد به ناگاه و به تعبیر کدکنی «ناگهانه» به شاعر روی می‌آورد. گویی شاعر را از زمین برمی‌گیرد و در مرکز بهشت به گشت‌وگذار می‌فرستد.

«راستی آن ناگهانه لحظه بیدار/ کز پس آن نیست هیچ فرصت دیدار/ بهر تو کی بهتر است؟ قهقهه پرسید/ زمزمه‌ای بر زبان گذشت نه مفهوم/ آن همه شعر نگفته، شعر نهفته/ قهقهه گفتا: / به که تو را لحظه ناگهانه درآید/ که آنچه تو خواهی کرانش نیست پدیدار.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۸ الف: ۲۵).

تنها شاعر است که شریک جاودانگی لحظات بهشتی می‌شود آن هم در حس شاعرانگی خویشتن که لحظه زمینی و کیهانی را فرا می‌نهد و بر بام افلاک می‌جهد و حس و حال نورانی می‌یابد. در مجموعه شعر «ستاره دنباله‌دار» شفیعی کدکنی این لحظه را به زیبایی زیسته و تجربه کرده است:

«صبح بود و بیکران/ لاجوردینی روان/ ساختم در لحظه‌ای/ خامشی را نردبان/ بر شدم بر بام راز/ خویش را دیدم به تن/ ذره‌ای در کهکشان/ سهم خود را یافتم/ لحظه‌ای از جاودان/ برکران بی‌کران» (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۸ ب: ۵۱ و ۵۰).

شاید این لحظه ناب، همان آن و دم نابی باشد که عارفانه‌های حافظ را به اساطیر خلقت گره می‌زند. «شاعر سوار بر بال لحظه به عالم مکاشفه می‌رود و شاهد این حوادث بنیادین می‌شود. این لحظات از بار عاطفی پرتوانی سرشارند...» (شایگان، ۱۳۹۳: ۱۲۲ و ۱۲۳) به باور شایگان حافظ به وجد و سماع آن لحظه سرشار را برای خود می‌خرد و اقلیم حضور خویش را در سرچشمه لحظات بهشتی بنیاد می‌نهد. الیاده زمان قدسی و اساطیری را بررسی می‌کند و میان دو بعد زمان دنیوی و قدسی تمایز قایل می‌شود. «واژه زمان تجلی قداست، بر واقعیات بس مختلف دلالت دارد. ممکن است به معنی زمانی باشد که زمان برگزاری رسم و آیین است، و بدین علت آن زمان، زمان قدسی یعنی زمانی ذاتاً متفاوت با دیرند دنیوی به شمار می‌رود که زمان قدسی در پی آن می‌آید، و ممکن است منظور از زمان قدسی، زمان اساطیری باشد که گاه از طریق آیین، اعاده و بازیافته می‌شود» (الیاده، ۱۳۹۹: ۲۶۵).

شگفت آن که این شاعر مکزیکی عمیقاً پذیرفته است که زمان حال قطعیت ندارد و آنچه واقعی است زمان ناب ازلی است. دیدگاه و باوری که در فلسفه به‌عنوان مثل افلاطونی از آن یاد می‌شود و در عرفان، عکس تجلی و تصویری از واقعیت مطلق و نه خود واقعیت از آن یاد شده است. پاز در یک خطابه در استکهلم می‌گوید: «احساس می‌کردم که جهان تجزیه می‌شود. دیگر من ساکن نبودم ساکن اکنون نبودم. زمان حال من تقسیم شده بود. زمان واقعی جایی دیگر بود. زمان من اکنونی واقعی بود. پس من ناپذیرفتنی را پذیرفتم. بدین‌گونه طرد زمان حال من آغاز شد» (پاز، ۱۳۷۱: ۱۷).

شاعر در «سنگ آفتاب» در جست‌وجوی آن لحظه ناب راستین، لحظات روزمره خود را با شتاب پشت سر می‌گذارد:

«در شکفتگی پیشانی از جستجو می‌کنم/ می‌جویم بی‌آنکه بیابم/ من یک‌لحظه را می‌جویم/ من با لحظه سقوط می‌کنم و به اعماق می‌افتم/ پا بر روزهایی می‌گذارم/ بر لحظه‌هایی فرسوده/ به جستجوی یک‌لحظه پا بر سایه‌ام می‌گذارم.» (پاز، ۱۳۸۹: ۱۳).

لحظه نو، لحظه ای که باز در جست و جوی آن عمر می گذرانند، به محض یافتن پودر می شود ناپدید می شود و نتیجه می دهد که این لحظات فانی، نمی توانند راستین باشند. در جست و یافت لحظات نامیرای راستین و جاودانگی بهشتی لحظه؛ شعر می سراید.

در مجموعه اشعار به نام «آزادی» می گوید:

«تپش زمان در شقیقه من تکرار می کند/ همان هجای مستمر خون را/ نور از دیوار بی حالت/ نمایشی شبیح گونه از بازتاب ها می سازد/ لحظه ناپدید می شود، بی جنبش/ به جای می مانم و می روم/ من درنگی هستم.» (پاز، ۱۳۹۰: ۹۶ و ۹۷).

در اسطوره ها زمان حقیقی، زمان آفرینش و لحظه ناب ازلی است. باز در شعر و اندیشه خود همچون بشر شرقی اساطیری؛ در جست و جوی آن لحظه ناب است. «انسان دینی تشنه امر واقعی است و می کوشد تا به هر وسیله ای که در دسترس اوست، در همان اصل و منشأ واقعیت نخستین، یعنی در همان زمانی که جهان در حال ظهور و پدید آمدن بود، سکنا گزینند» (الیاده، ۱۳۸۸: ۷۲). به باور پاز، عشق می تواند آن لحظه ناب را همچون رهاوردی از ملکوت قدس همراه بیاورد. «از کلمه ای تا کلمه ای دیگر/ آنچه بر زبان می آورم ناپدید می شود./ می دانم که زنده ام/ میان هلالین.» (پاز، ۱۳۹۰: ۱۵۰).

زنده بودن باز در چشمان معشوق بدل به واقعیت ازلی می شود. لحظه شکفتن چشم معشوق لحظه الهی است. همین تعبیر در شعر شفيعی کدکنی نیز رخ نموده است:

«در زیر باران ابریشمین نگاهت/ ای ابر بارانی مهربانی/ من با شب و جوی و ساحل غزل می سیرایم/ زین خشکسالان و بی برگی دیرگاهان/ تا جوشش و رویش لحظه های ازل می گرایم.» (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۸ ج: ۵۱).

۲-۲- تصویر اسطوره ای رنگ سبز در لحظه ازلی

در اسطوره ها، تصویر زمان ازلی و بهشتی به رنگ سبز نمایش می شود. چهره لحظه ازلی به واسطه استقرار در مکان بهشتی و قرابت با سرچشمه نور، به رنگ سبز نمودار می شود. «... کوه قاف که در تارکش سراپا رنگ سبز زمردین جای گرفته است، ناگهان از دهانه چاه، نور سبز شگفت انگیزی آغاز به تابیدن می کند، از آن پس شگفتی هایی بر تو آشکار می شود هیچ از یاد رفتنی نیستند. شگفتی های جهان ملکوت و شگفتی های جبروت و تو

ناهمسازترین احساس‌ها را خواهی داشت، احساس شادمانی، هراس و کشیده‌شدن به بالا به پایان راه طریقت که رسیدی سراپای چاه به نور سبز دگرگون می‌شود» (کربن، ۱۳۸۷: ۱۲۰).

«سبز سعد است پس ارزشی اسطوره‌ای می‌یابد که همان ارزش شبانان سبز، سبز بهشت و عشق کودکانه است... در سنت اورفیایی، سبز نور ذاتی است که در ازل آب‌های اولیه را بارور کرده بود. برای کیمیاگران، سبز نور زمرد است» (شوالیه و گربران، ۱۳۸۸: ۵۲۲ و ۵۲۴). قداست رمزگونه رنگ سبز همچون سنتی شرقی به اندیشه پاز راه یافت و در شعر او متبلور شد. در نظر پاز هر مفهوم قدسی و بهشتی، رنگ سبز درخشان دارد. هرچه به عوالم ماورایی مربوط می‌شود، جلوه‌ای سبز می‌یابد.

لحظه‌های ازلی لحظاتی سبز و فسفورین نمودار می‌شوند. «ما از دسترس نام‌هایمان به دور می‌افتیم/ و میان سبز و آبی سرچشمه شناور می‌شویم/ زمان مطلق، هیچ‌چیز بدین سوی نمی‌آید/ به جز خود زمان/ رودی از خوشبختی.» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۹).

پاز فرشتگان بهشتی را و حوریان سبزپوش را در شعر خود وصف می‌کند. تصویری سبز از بهشتی سبز و زمانی که سبز است و ما را می‌زید.

«آب، علفزار سرخ و سبز را با چهار بازو در آغوش می‌کشید/ و در مرکز، زن، درخت/ پر مرغان آتش/ عریانی من عادی می‌نمود/ مثل آب بودم مثل هوا/ زیر نور سبز درخت/ این ما نیستیم که زندگی می‌کنیم/ این زمان است که ما را می‌زید.» (همان: ۴۴).

در اسطوره‌ها، هر آنچه با عوالم قدسی مرتبط است سبزینگی و درخشش ویژه دارد و وجه تمایز موجودات ملکوتی از اهریمنی، در رنگ روشن و تیره‌ای است که با آن تشخیص می‌یابند. بانوی ازلی که آرکی تایپ صورت مادینه جان است؛ رنگی سبز دارد و سبزپوش است. «اصل مادینه هستی در قالب بزرگ ایزد زن یا بزرگ ما در آفرینش نمودار می‌شود.» (ترقی، ۱۳۸۷: ۱۵).

چهره اسطوره‌ای و آرکی تایپ بزرگ مادر ازلی در ناخودآگاه ضمیر شاعران به هیئت معشوق، حوری، پری و جلوه بهشت تبلور می‌یابد. گاه با «دثنا» دید و درک شهودی و آگاهی درونی و اشراقی شاعر یکی انگاشته می‌شود. «این شخصیت نشانگر قدرت محافظ و مهربان سرنوشت است. نوید اینکه آرامش بهشت که از آغاز در رحم مادر آن را

شناخته‌ایم، گم نشده؛ بلکه حامی حال است و در آینده نیز خواهد بود. او در حرم دل همیشه حاضر است و درون یا پشت هیئت‌های ناشناس زندگی، باقی و ماندگار خواهد بود» (کمبل، ۱۳۸۹: ۷۷). چهره آرکی تایپی ملوسینا در سنگ آفتاب اوکتاویوپاز، مویید نظریه یونگ است در تعریف عنصر مادینه. به باور یونگ این عنصر نمایشگر ارتباط شاعر با طبیعت است و در شعر پاز این ارتباط روحی تصویر شده است. «عنصر مادینه تجسم تمامی گرایش‌های روانی زنانه در روح مرد است. همانند احساسات، خلق و خواهی مبهم، مکاشفه‌های پیامبرگونه، حساسیت‌های غیرمنطقی، قابلیت‌های شخصی، احساسات نسبت به طبیعت و سرانجام روابط ضمیر ناخودآگاه...» (یونگ، ۱۳۹۲: ۲۷۰).

جست‌وجو برای یافتن آن نیمه ازلی و معشوق ازلی، یادآور سفر قهرمان قصه‌ها به جهان زیرین و سرگردانی برای بازگرداندن معشوق است. «سرگردانی گاه به تنهایی و گاه همراه با گم شدن قهرمان داستان شکل می‌گیرد که نشان دهنده اوج ناتوانی، تنهایی و دور شدن او را از جایگاه اصلی‌اش است و به همین دلیل می‌توان آن را جابه‌جاشده بن‌مایه اسطوره‌ای فرود به جهان زیرین دانست» (نیکنمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۰).

این عنصر مادینه در شعر پاز همیشه با رنگ‌های سبز و فسفری و روشن اغواگر وصف می‌شود. «ملوسینا» همان زن اثری صادق هدایت است که شفیع کدکنی و پاز هنگام توصیف او، رنگ‌های بهشتی سبز را برمی‌گزینند و این اشتراک توصیف، می‌تواند به یکسانی و یگانگی آن عنصر روانی مادینه اشاره می‌کند.

«دختری که نگاهم را دزدید/ بر نرده مهتابی از باران سبز خم شده بود/

چهره بی‌شماره دوشیزه نامت را فراموش کرده‌ام/ ملوسینا/ لورا، ایزابل، پرسه فونه، ماری/ تو همه چهره‌هایی و هیچ یک از آن‌ها» (پاز، ۱۳۸۹: ۱۴).

کدکنی در مجموعه شعر «مثل درخت در شب باران» سبزی ناب این عنصر نهان روان را می‌بیند:

«می‌شناسمت/ چشم‌های تو/ میزبان آفتاب صبح سبز باغ‌هاست/ دست‌های تو/ پلی به رویت خداست» (شفیع کدکنی، ۱۳۸۹ ج: ۳۶). آن چهره پر جلوه که جاودانگی را در خود نهفته دارد، همانی طبیعت را با روح جاری و پنهان مادینه روان تداعی می‌کند و در شعر کدکنی رنگ جاودانه سبز دارد.

«با چنین اقامت بالنده سبز/ کاج در باغ/ خدایی ابدی است/ گوش سرشار نماز باران»
(همان: ۵۳).

و بسیار صریح‌تر، سبزینه وجود این عنصر لطیف روان باز، در سنگ آفتاب ندا می‌شود:
«من شبکه فلس‌های تو را دیدم/ که در نور صبحگاهی سبز می‌زد،/ ملوسینا! تو چنبره زده
میانه ملافه‌ها خفته بودی [ملحفه‌ها]/ تو هیچ کس نبودی» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۰). اشراف و آگاهی
پاز به اساطیر شرقی در مجموعه شعر سنگ آفتاب، حیرت‌انگیز است. باز نیمه پنهان بندزده
وجود خود یا همان عنصر مادیته جان را با مسائل طبیعت هم ذات می‌یابد و ندایش
می‌کند: «در تو آشتی می‌کنند، بانوی شب! دوشیزه ماه، مادر، مادر آب‌ها/ دست را بگشای
ای بانویی که بذر روز را می‌افشانی.» (همان: ۳۴).

پاز در جست و یافت آن عنصر جان مادیته، طبیعت را می‌کاود و هرگاه بدان دست‌یافت
گویا بهشت را یافته است و رنگ سبز نمادین دوباره پدید می‌آید: «به نقطه آغاز برمی‌گردم،
چهره تو را می‌جویم/ در کنار من تو چون درختی راه می‌روی/ چون رودی راه می‌روی/
تو چون سنبله گندم در دستان من رشد می‌کنی/ آن‌گاه که تو لبخند زنان نارنج می‌خوری/
جهان دوباره سبز می‌شود./ جهان دگرگون می‌شود» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۸ و ۲۹). دقیقاً همین
نقطه تلاقی ملوسینا با پاز، بهشتی است سبز و زمانی است مطلق. آنجا رنگ‌ها و زمان‌ها و
مکان‌ها اتحاد می‌یابند. لحظه‌ها سبز است، جاها سبز است و عشق سبز است: «جسم لنگر
می‌کشد/ روح شراع برمی‌افرازد/ ما از دسترس نام‌هایمان به دور می‌افتیم/ و میان سبز و آبی
سرچشمه شناور می‌شویم/ زمان مطلق، هیچ‌چیز بدین سو نمی‌آید/ به جز خود زمان،
رودی از خوشبختی.» (همان: ۲۹).

در مجموعه شعر «آزادی» پری یا ساحره شعر که به شاعران حس نبوغ شعری می‌بخشد؛
همانند چيستایا دئای زرتشتی، متعلق به اشراق ازلی و لحظه آگاهی جان، رنگی سبز
می‌یابد. «کیست آن که به پیش می‌راند/ قلمی را که بر کاغذ می‌گذارم؟/ کیست آن که در
اندرونم می‌نویسد؟/ دستم را به حرکت در می‌آورد؟/ سخنی می‌شوند، درنگ می‌کند/
ایستاده میان کوهستان سرسبز و دریای فیروزه گون/ دیگر باره به هیئت من در می‌آید...»
(پاز، ۱۳۹۰: ۷۵).

وحدت و یگانگی ماهیت در طبیعت و لحظات شعری و سبزی حضور ناب بهشتی آن مادینه جان؛ همان است که سهراب سپهری نیز با او آشناست و «روی زمین محض/ راه برو تا صفای باغ اساطیر/ حرف بزن، حوری تکلم بدوی!./» (سپهری، ۱۳۸۹: ۲۶۹). پاز نیز او را فریاد می‌زند، با او سخن می‌گوید و هم ذاتی او با طبیعت مادر را در می‌یابد. لحظه‌ای، آنی، زمانی گم شده و نا دریافتنی است که سبز است و بهشت سان. «با من سخن بگو! به من گوش بسپار! به من پاسخ‌ده! / آنچه را که غرش آذرخش باز می‌گوید/ جنگل در می‌یابد/ به زبان سنگ با تو سخن می‌گویم/ با هجای سبز پاسخم ده/ به زبان آب با تو سخن می‌گویم/ با قایقی از آذرخش پاسخم ده.» (پاز، ۱۳۹۰: ۸۲).

سبزی‌نگی حضور معشوق، یک‌لحظه سبز ازلی است که همچون برقی ناپایدار و گذراست. سبزی‌نگی در این حالات مفهوم زمان دارد، مفهوم مکان دارد و مفهوم شخص نیز می‌دهد. جمیع حالاتی است که متحد و همسان هستند. سهراب، صدای خوب عشق را هجومی از سبزی‌نگی تلقی می‌کند. «صدا کن مرا/ صدای تو خوب است/ صدای تو سبزینه آن گیاه عجیبی است/ که در انتهای صمیمیت حزن می‌روید... بیا زندگی را بدزدیم/ آن وقت میان دو دیدار تقسیم کنم.» (سپهری، ۱۳۸۹: ۲۶۳). و این همان صدای پاز است که می‌سراید وقتی عشق برهنه شود میان دو تن؛ زندگی سبز می‌شود، زندگی آغاز می‌شود. بهشت، فرصتی است برای تقسیم همین لحظات سبز که سهراب و پاز و کدکنی به بر گوش طبیعت پیرامون می‌خوانند. در حقیقت سنت اسطوره‌ای چنین برگزیده است که سبزی‌نگی و جاودانگی، در لحظه و طبیعت اتحاد یابند. بهشت الیزه و سایر بهشت‌ها زمان جاودان دارند. سبزی جاودان دارند. لذت جاودان دارند و همه این‌ها در طبیعت نهفته است. آب و درخت و چمن و لذت؛ حوریان بهشتی و التذاذ جاویدی که در سایه سبزی‌نگی ازلی آن پنهان است.

مضامین شعر پاز و کدکنی و اندیشه جست و یافت برای نیمه پنهان وجود بشری... این نیمه گمشده وجود که رمز عالم جان است به شرط دریافتن و وصال؛ تحقق آمیختگی و تکامل دانایی آدمی با خویشتن خویش است. «با قوی شدن نفس در اثر کسب حکمت و ریاضت و مجاهدت... موانع عروج نفس به عالم خودش مرتفع می‌شود و او به من ملکوتی خویش می‌پیوندد و یا به عبارتی دیگر در ذات فرشته دنا تحقق می‌یابد و یا دنا

را در خود تحقق می‌بخشد. پیوستن به این من ملکوتی به معنی رهایی نفس از عالمی است که در آن غریب است و حضور در عالمی که خانه و وطن خود نفس است» (پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۳۰۱).

تجلی چنین باورهای شرقی در اندیشه شاعر مکزیکی در مجموعه سنگ آفتاب به صراحت آمده است. پیوستن به مادینه جان، درهای بهشت ازلی را بر شاعر می‌گشاید و بیگانگی جان او با قراردادهای منحنی اجتماعی که عشق را به سخره می‌گیرند، نشان می‌دهد. «آنان لباس‌هایشان را پاره کردند و هم آغوش شدند/ زیرا هنگامی که بدن‌های عریان به هم می‌رسند/ انسان‌ها از زمان می‌گریزند و زخم ناپذیر می‌شوند/ هیچ‌چیز نمی‌تواند به آنان دست یابد، آنان به سرچشمه باز می‌گردند/ آنجا من و تویی نیست، فردا، دیروز، اسمی نیست/ حقیقت دو انسان یک روح و یک بدن است.» (پاز، ۱۳۸۹: ۲۲).

بر بنیاد باورهای اساطیری، آدمی از آغاز به یک روح و یک جنسیت پیرایش یافت؛ اما برای تجربه بقا، ناچار به تضاد جنسیت و پدیدآمدن مرد و زن شد. پس از آن همواره در آرزوی آن نیمه از دست رفته خویش به سر برد. این آرزوی پنهان سبب اشتیاق و جفت‌جویی شد. خمیرمایه این پندار و بازتاب عوارض زیستی آن را می‌توان در شعر و اندیشه پاز تحت عنوان اشتیاق پاز برای یکی‌شدن و وصال به ملوسینا دریافت. «آرمان دوجنسی بودن در ناخرد آگاهی آرمیده است و این خواست مبین آرزومندی آدمی حاکی از غلبه بر دوپارچگی و ثنویتی است (تضاد گرایش‌های جنسی زن و مرد) که موجب روان‌رنجوری بشریت است و بشر می‌کوشد تا با پشت سر نهادن آن ستیز و آویز، طرحی نو دراندازد مگر اروس با غریزه مرگ از در اتفاق در آید... متافیزیک جنسیت آمیزش جنسی، راهیابی به مقصد وحدت یا وسیله نیل به آن، از طریق اتحاد و اتصال دو جان و دو تن است. آن‌چنان که یک تن و یک جان شوند.» (ستاری، ۱۳۸۸: ۶۸ و ۶۹)

«الوئیز، پرسه فونه، ماری/ چهره‌ات را به من بنما/ اکنون که می‌توانی چهره من را ببینی/ چهره دیگری را/ مرا در چشمانت فراهم آر/ استخوان دو نیمه شده‌ام را بند بزن/ مرا به آن‌سوی شب ببر/ آنجا که من تو هستم/ آنجا که ما یکدیگریم...» (پاز، ۱۳۸۹: ۳۵).

همین تعبیر از اتحاد لحظه، اتحاد آن، اتحاد معشوق و عاشق و اتحاد در بهشت لحظات جاودانه؛ در شب هماهنگی سهراب سپهری به چشم می‌آید: «بیا با جاده پیوستگی برویم/

خزندگان در خوابند، دروازه ابدیت باز است، آفتابی شویم/ لبان را گم نکنیم که صدا نابهنگام است/ جوشش اشک هماهنگی را می‌شنویم/ و شیرۀ درختان به‌سوی ابدیت می‌رود.» (سپهری، ۱۳۸۹: ۱۳۰).

این پیوستگی سبز تنها یک آن و یک‌زمان و یک‌لحظه است که دروازه اتصال به ابدیت و جاودانگی و سبزی‌نگی است. سبزی‌نگی، جاودانگی و زیبایی لحظه عشق را در کلام کدکنی می‌توان یافت. در مجموعه «هزاره دوم آهوی کوهی»: «کنار باور سبز صنوبرها/ میان شمعدانی‌ها و شبدرها/ جهان در لحظه‌ای زیباست/ اگر این ظلمت و زنگار که می‌بندد ره دیدار، بگذارد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۸ ج: ۲۴۶) در همین مجموعه؛ شفیی کدکنی پاره شعری با عنوان «قصیده در ستایش عشق» نوشته است که تقدیم کرده است به اوکتاویو پاز، شاعر مکزیکی. در این شعر همین برداشت از لحظه سبزی‌نگی و جاودانگی عشق را می‌خوانیم.

«عشق یک واژه نیست یک معناست/ نردبانی به عالم بالاست/ عشق آغاز می‌شود با تن/ به کجا می‌رسد خدا داناست/ بی زمان است این جزیره عشق/ گرچه در عرصه زمان پیدااست/ عطشی بهر نیم زاد نهان/ که رسیدن به او تمنی ماست/ عشق، گم کردن من و تو و اوست/ هرچه گم کرده‌ای همه آن‌جاست» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۸ الف: ۱۹۳). در نظر پاز و کدکنی، عشق خود خواستن نیست بلکه به دست آوردن حق ازلی آدمی است که در این نبرد زمینی از او گرفته شده است: «انسان متعالی صرفاً به فکر برآوردن نیازهای خویش نیست؛ بلکه از مرز خود و خواسته‌هایش فراتر می‌رود و ایثار و عشق ورزیدن به دیگران، او را به صورت منحصر به فرد و بدون جایگزین در می‌آورد. عشق به گونه‌ای عظیم برای عاشق، ارزش می‌آفریند و سبب می‌شود او عالم را بسیار ژرف‌تر و گسترده‌تر بیابد» (یاحسینی موسوی و دیگران، ۱۴۰۲: ۱۶۱).

۳-۲ - اسطوره بازگشت به اصل

بر بنیاد دیدگاه پاز؛ شعر ابزاری برای رسیدن به آرمان‌شهر است. عصیانی علیه زمان قراردادی و قراردادهای تحمیلی ضد غریزی اجتماعی که بشر به‌واسطه حفظ امنیت و پناه‌بردن به سایه قوانین برای خودش آفریده است. شعر عصیان علیه وضع موجود و انقلاب و شورش برای دستیابی به آرمان فطری بشری است. دستیابی به کمال مطلوب و

آزادی و آرامش روان. وصال به سرچشمه مطلق آزادی و کمال؛ مستلزم فراهم سازی جاودانگی بهشتی است و تنها راه رسیدن به آن آنات جاوید و سبز؛ زیستن در لحظه نایاب اتحاد ازلی با کیهان است. تا زمانی که در این اجتماع زمینی درگیر شد آمد حیاتیم؛ چنین دستاوردی نخواهیم داشت. تنها به برکت تخیل و تصویر در شعر است که می‌توان به بازآفرینی رویاهای بهشت گونه رسید. شاعر در لحظه سرایش شعر، درهای کیهان را می‌گشاید و در چشمه ازلی آزادانه پر می‌شوید، سبز می‌شود و خداگونه می‌آرامد.

«معنای شعر سنگ آفتاب، تصویرگری است و تنها تصویرگری. طبیعت شعر چیزی است بس فراتر. شعر عصیان‌گر است. وظیفه اصلی انسان است که وجود اصیل خود را به خود بازگرداند، بازیابی کند هستی اصیل ما که مبتنی بر عشق است به ما بازگردانده شود» (اسکندری، ۱۳۹۷: ۱۸-۲۴) اسطوره‌های شرقی به‌ویژه ایرانی بر آنند که آدمی همواره در اشتیاق بازگشت به نقطه کمال آغازین و عصر طلایی خلقت خویش است و این آرزومندی را در اندیشه و هنر خویش به نمایش می‌گذارد. انسان عصر زرین، در بهشت در کنار خدایان همزیستی مسالمت آمیز داشت. شاد و آزاد و مرفه می‌زیست تا آن که به گناهی، محکوم به تبعید از بهشت برین شد و به دنیای رنج و غرایز و زندان زمین رسید. برای بازگشت به مسکن مالوف خود همواره مشتاق و حسرت‌مند زیست. هنر و شعر، جلوه گاه و زبان بیان دردمندی‌های اوست. پاز می‌گوید تنها با شعر است که لحظه جاودان و سبز بهشت از دست رفته را می‌توان بازآفرید و تصویر کرد.

در اسطوره‌ها، اصل رجعت به مبدا آفرینش و بازگشت جاودانه، تنها با بازآفرینی زمان از راه اجرای مراسم آیینی و بازسازی هنرمندانه و تصویر پردازی‌های آیینی ممکن می‌شود. «ما از مرکز جهان بیرون رانده شده‌ایم و محکوم هستیم که آن را در جنگل‌ها و بیابان‌ها یا در کلاف سردرگم مخفی هزارتو بجوئیم. هنگامی که انسان از آن زمان ابدی که در آن همه زمان‌ها یکی بودند تبعید شد به زمان گاه‌نامه‌ای پا گذاشت و زندانی ساعت و تقدیم شد ... [زمان ابدی که در جست و جوی آنیم] دربردارنده‌ی تمامی زمان‌هاست. از رهگذر شعر و قصه‌های پریان، انسان به جهانی دست می‌یابد که در آن تضادها به آشتی می‌رسند و یکی می‌شوند. هر شعری که می‌خوانیم نوعی بازآفرینی [زمان] است» (پاز، ۱۴۰۰: ۲۱۰ و ۲۰۸).

در شعر «آزادی» پاز، وجود فعلی تاریخی و زمینی خود را می‌نگرد و به سخره می‌گیرد، این چیزی نیست که پاز در پی آن است. زمان تاریخ‌دار اکنون در نزد او مطرود و منفور است. پاز با ابزار تصویرگر شعر، در پی رسیدن به لحظه ناب ازل است تا آزادی را بازابد هویت اصیل خود را بازپس گیرد. زمان ازلی، جاوید و جانبخش است: «همه چیز می‌هراساند/ زمان/ که در میان پاره‌های زنده از هم می‌گسلد/ آنچه بوده‌ام من از آنچه خواهم بود / آن‌چنان که داسی، مار را دونیم کند/ فراسوی خود ما/ در مرز بودن و شدن/ حیاتی جان‌بخش‌تر آوازمان می‌دهد/ بیرون، شب تنفس می‌کند و می‌آرامد/ تو نیز از آن شبی/ میان اکنون و زمان بی‌کرانه. (پاز، ۱۳۹۰: ۸۷ و ۸۸) گریز از زمان تقلبی حال، و جست‌وجوی زمان پایدار بهشتی ازلی، گذار قهرمان از باریک‌راه زمان را می‌طلبند: «در درخت ادراک، در میوه بویناک از زمان/ ای زندگی که باید تو را زیست که تو را زیسته‌اند/ زمانی که دوباره و دوباره می‌شکنی؛ چون دریا/ لحظه که گذشت هیچ نبود/ اکنون به درون لحظه دیگر می‌ترکد و آن لحظه بی‌درنگ ناپدید می‌شود/ دهان تو بویناک زهر زمان است/ دالانی از آینه‌ها که چشمان تشنه مرا مکرر می‌کند/ دالانی که همیشه به نقطه عزیمت باز می‌گردد/ تا در روشنی غرق گردد.» (پاز، ۱۳۸۹: ۱۹) برای شنا در حوضچه ابدیت باید شعری شد که لحظه‌گذرای حال را به‌روز طلایی اساطیری متصل کند و به بهشت برساند. شفیع کدکنی در مجموعه «در ستایش کبوترها» همین اندیشه را به تصویر می‌کشد. با اشاره به ناله نی که خود یادآور نی نامه مولوی در مثنوی است و داستان حسرت و آرزومندی و غربت در این قفس را می‌سراید؛ به وجه کنایت، اشاره‌ای به رجعت آدمی به عصر زرین و آشیان مألوف دارد.

کمی عمیق‌تر از این، به کنه قصه نظر کن/ دو گام پیش گذار و ز سطح لحظه گذر کن
 ببین که در ته این چاه، ناله می‌شنوی؟/ اگر که رسته نی آنجا، بر آر و زمزمه سر کن
 هر آن صدا که از آن نی برآورد نفس تو/ حقیقتی است، جهان را/ بدان بخوان و خبر کن
 (شفیع کدکنی، ۱۳۸۸ الف: ۱۳ و ۱۴) حقیقت، فریادی است و نفیری است که برای بازگشت به اصل می‌سراییم.

«در اساطیر بزرگ ارباب انواع، اندیشه دیرند و دوام [زمان] به شکل وعده بعث پس از مرگ در می‌آید. آن اساطیر، انسان جاوید و بی‌مرگی را نمایش می‌دهند که این اذن را یافته

که در مجد و شوکت خدایان تا ابد شریک باشد» (لوفلر دلاشو، ۱۳۶۴: ۸۸). شاعران و هنرمندان با ایجاد و بازآفرینی لحظه ناب، حسرت جان مشتاق خود برای دریافت نیمه پنهان از هویت از دست رفته خویش را فریاد می‌کنند. بازگشت به آن لحظه ازلی جز با زبان رمزی شعر ممکن نیست و آزادی و اصالت در همان لحظه ناب، جوانه می‌زند و سبز می‌شود. روح ستاره‌ای مگر امشب/ در من حلول کرده این‌سان/ از تنگنای حس و جهت پاک رسته‌ام/

باز آن بلند جاری/ باز آن حضور بیدار/ دیدار او اگرچه بسی دیر/ دیدار او اگرچه بسی دور/

پر می‌کند تغافل شب را/ از آفتاب صبح نشابور/ روح ستاره‌ای است که گویی/ چندی افول کرده‌است/ وینک دوباره ناگاه/ تابیده از کران‌ها/ در من حلول کرده‌ست./ (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۹ ج: ۲۹)

شاعر اقرار می‌کند که حس سبز واژه‌ها، او را رجعت داده‌اند عصر زرینی که مرگ در آن راه ندارد. واژه‌ها، لحظه‌ها و حس‌ها، او را کشان‌کشان به کجا بردند؟ با واژه‌های تو/ من مرگ را محاصره کردم

در لحظه‌ای که از شش سو می‌آمد/ آن این چه بود این نفس تازه/ باز در ریه صبح با من بگو چراغ حروف را/ تو از کدام صاعقه روشن کردی؟ / بردی مرا بدان سوی ملکوت زمین

وین زادن دوباره، بهاری بود/ امروز احساس می‌کنم که واژه‌های شعرم را/ از روی سبزه‌های سحرگاهی برداشته‌ام. (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۹ ج: ۳۴ و ۳۳)

در مجموعه شعر «در مرثیه سرو کاشمر» اوج جست‌وجوی و سینه شرحه شرحه کدکنی برای بازگشت به آن نشابورجان، نشابور اصیل، نماد و رمز هویت گم‌گشته خویش را در صراحت و روشنی می‌خوانیم: در نشابورم و جویای نشابور هنوز/ پرسم از خویش، نه با خویش، درین لحظه؛ کجاست؟

جای آن جام که در ظلمت اعصار و قرون/ پرتو باده‌اش از دور دهد نور هنوز/ لیک آن دور، یکی پیر، در افسانه و سحر/ ز آستین کرده برون، طرفه یکی طنپوری/ می‌زند راه حزینی، همه در مویه چنگ

هفت دریای جهان با همه توفان‌هایش / می‌زند غوطه در آن کاسه طنبور هنوز / در نشابورم و
» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۸: ۴۵)

تنها به مدد هنر و موسیقی، شعر و افسانه؛ می‌توان نشانه‌ای از آن دیار گم‌گشته یافت و کدکنی به یاری پیر طنبوری لحظات سبز حضور در اصل و هویت کهن نشابور را بازآفریده است. باز در خطابه استکھلم چنین می‌گوید: «جست‌وجوی من خیالی نبوده است. روزی پی بردم که به‌پیش نمی‌روم، بلکه به قلمروی عزیمت باز می‌گردم. جست‌وجویات [در شعر من] راهی بود سرایش به‌سوی اصل، به‌سوی خاستگاه. نوجویی من مرا به اصل خود رهنمون شد. به کهن، گسیختگی، آشتی شد. میان آن دو صلح افتاد. دانستم که شاعر در شط‌نسل‌ها نبضی است، قلبی است که می‌زند.» (پاز، ۱۳۷۱: ۲۱). گویی پاز، در هر لحظه به جست‌وجوی آن زمان ناب است و به مقایسه اکنون و ازل مشغول است. زمان‌های اکنون را به‌توالی و تکرار نبض‌دار خویش پشت سر می‌نهد به امید دریافت بلور لحظه ناب که تنها بازگشت به جاودانگی بهشت می‌تواند تضمینی برای دریافتش باشد. در شعر «آزادی» بدین نکته به‌صراحت اشاره می‌کند: بر گستره خاک تیره ما / هر انسانی آدم ابوالبشر است. / جهان با او آغاز می‌شود / و با او به پایان می‌رسد / هلالینی از سنگ

میان قبل و بعد / در یک لحظه بی‌بازگشت / من انسان نخستین خواهم بود و انسان آخرین و هم‌چنان که این سخن بر زبانم می‌گذرد / لحظه بی‌جسم و بی‌وزن زیر پایم دهان می‌گشاید / و بر فراز سرم، زمان ناب بسته می‌شود. (پاز، ۱۳۹۰: ۱۰۴).

۴-۲- / استحاله زمان و طبیعت

در باور به‌شدت اساطیری پاز، مفهوم و معنای مطلق زمان با مفهوم طبیعت گره‌خورده است. سنگ نماد ایستایی زمان، آب نماد گذار زمان و درخت نماد زایش و توالی مرگ و زندگی است. این چرخه مکرر که در تدویر کیهانی است و با فرسایش خودروی به زایش تازه می‌نماید؛ جلوه‌ها و چهره‌های دگرسان زمانند که پاز را به بهتی ناآشنا فرامی‌خوانند. خلق مدام و نوزایی متوالی عناصر کیهانی، دگردیسی‌های زاینده اشیا به شاعر مکزیکی، نوستالژی کودکی را چون هدیه‌ای دردناک فریاد می‌آورند. آب‌سنگ را سفت /

باد آب را پراکند/ سنگ باد را از وزش بازداشت/ آب و باد و سنگ/ یکی دیگری است و دیگری نیست/

از درون نام‌های پوچ خود می‌گذرند/ ناپدید می‌شوند از چشم و رفته از یاد/ آب و سنگ و باد (پاز، ۱۳۹۰: ۷۸) همین نقش‌های محوشونده و زاینده طبیعت چیزی جز مفهوم گذرایی و استحاله زمان نیست.

من آن لحظه را می‌جویم که به دلکشی پرنده‌ای است/ من آفتاب را در ساعت پنج عصر می‌جویم/

چهره جوان، بازیچه سال‌هایی که رقصان چون اشباح گذشتند/ که بازیچه روزهایی است که همان حیات را دور می‌زنند و همان دیوار را/ همه چهره‌ها یک چهره‌اند/ همه لحظه‌ها یک لحظه‌اند/ واژه‌ای که حرف به حرف محو شده/ تلی از میوه که از درون می‌رسند/ خویش را از درون می‌نوشد و می‌ترکد و باز می‌شود. (پاز، ۱۳۸۹: ۱۸-۱۵).

زمان چیزی نیست جز گل‌کردن و شکفتن میوه و دانه گیاه که در شعر «بوی جوی مولیان» عبور خزننده و آرام آن را می‌شنویم. «سال پار/ دانه‌ای درون ظلمت زمین در انتظار/ وینک این زمان/ هفت سنبله به روی بوته زیر آفتاب/ هفت چهره صبور/ سال دیگرش ببین/ هفتصد هزارو بی‌شمار...» (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۵۹).

استمرار حیات و گذران پرت تناوب زندگی؛ در پاره زیر از مجموعه «مثل درخت در شب باران» به تصویر کشیده‌اش است: «شاخه در باد و تصویر در آب/ آب در جوی و جوبار در باغ/ باغ در نیمروز بهاری/ وین همه در شد آینه، جاری» (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۵۹) همین مفهوم را با واژه نوی «شد آینه» در شعر مرموز عشق می‌بینیم: «هستی به شد آینه/ باران، از قطره به جوبار شدن، جاری است/ وز جوی به دریا» (همان: ۲۱).

«می‌توانم با دو گام این‌سوی تر هشتن/ باز دارم سایه‌ام را از شدن در رود/ کی توانم باز دارم از شدن؟/ ای لحظه‌ها بدرود!» (شفيعی کدکنی، ۱۳۸۸ ج: ۴۱).

به باور کدکنی، ذات و نهان آدمی در تسخیر و تغییری مداوم به‌سوی کمال است و این حرکت جاودانه تا جاودانگی را به‌هیچ‌روی نمی‌توان بازداشت. «بر لب عمر نشستن/ گذر جوی ندیدن/ لحظه خویشتن از خویش زدودن/ لحظه ناب سرودن.» (همان: ۸۴).

«دریا خموش و ساحت مهتاب، شب خموش / بی‌شعله مانده مجمر مرجان به طاق موج / هر ذره در نظاره و هر لحظه در کمین / تا پیکر زمین‌وزمان شست‌وشو شود / در جویبار، نغمه نغز چکاوکی / از سنگ تا ستاره و از زهره تا زمین.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۱۹۹).

اوکتاویوپاز خود را دوستدار سوررئال‌ها می‌داند و کلام ادبی او در ظاهر شباهت بسیار به سوررئالیست‌ها دارد. خود اعتراف می‌کند که شعر سرگیجه کلام است. به‌ویژه آن‌گاه که می‌کوشد تصاویری مبهم از زمان در گذار و شتابناک به دست دهد، به سبک سوررئال‌ها و آنچه به فیزیک کوانتوم و تضاد و پارادوکس‌هایش می‌ماند، مات و گیج سخن می‌گوید. آنجا که می‌کوشد تدویر کیهانی و استحاله ذات اشیا در طبیعت و در زمان را نمایش دهد؛ سخت می‌توان عمق ضمیرش را از پس پرده‌های مات واژگان دریافت. به نظر پاز - که بسیار هم به قوانین فیزیک کوانتوم شبیه است - تمام کائنات از جنس و سنخ یکدیگرند. واژگان، آخش‌چ‌ها، آدم‌ها و سنگ‌ها، همه‌وهمه یک جنس هستند؛ ولی چهره دگرگون کرده‌ی زمانند. نه آیند و نه آنند. در مجموعه «آزادی» بهت خفته در مفاهیم شعری او را می‌بینیم. «به من گوش بسپار / چونان کسی که به باران گوش می‌سپارد / نه هشیار، نه ناهشیار / آبی که هواست، هوایی که زمان است / تصویرهایی از زمان در خم این درنگ / هوا و آب، واژه‌هایی سبک / آنچه ما بودیم و هستیم / روزها و سال‌ها، این لحظه / از خیابان عبور می‌کنی، گام بر پیشانی من می‌نهی / گام‌های آب بر پلک‌هایم...» (پاز، ۱۳۹۰: ۱۱۴).

واضح است در اندیشه او، همه کائنات تبدیل یافته یکدیگرند. معشوق، گام بر پیشانی باز می‌نهد، زیرا از جنس باران است و در بند بعدی می‌گوید گام‌های آب بر پلک‌هایم؛ پس در اندیشه او آب‌وهوا و آدم و واژه و زمان، همه از یک واحد متکثرند. آنچه ظاهر آن‌ها را از یکدیگر منتزع کرده است؛ زمان است.

۳- نتیجه‌گیری

جستار حاضر در موضوع زمان اسطوره‌ای در اشعار پاز و شفیع کدکنی به تشابهات دیدگاه زیر رسیده است:

در مبحث اسطوره‌ی زمان همان‌گونه که در اساطیر بندهشی آفرینش ایرانی؛ با دو بخش زمان رویاروی هستیم و دوپارگی زمان به زمان ازلی نامحدود و بی‌کرانه در کنار زمان بخش شده‌ی کرانمند پیشینه دارد، در اشعار کدکنی چنین تحدید و تقسیم زمانی را می‌یابیم

همچنین در شعر پاز تحت تأثیر اساطیر شرقی همین دویارگی زمان حضور دارد. زمان تقویمی که بشر آن را به اقتضای پی‌ریزی قوانین دست و پاگیر مدنی خود پدید آورده است، همان شق منفوری از زمان است که کدکنی و پاز از آن روی می‌گردانند و به جست‌وجوی رهایی از آن، به زمان ازلی بهشتی پناه آورده‌اند و با مضامینی چون آزادی، پرواز پرنده و عشق از آن یاد کرده‌اند. اسطوره بازگشت به اصل که اسطوره‌ای شرقی است و ریشه در عرفان و فلسفه ایرانی دارد. آدمی در آغاز جاودانه بود و هم‌زیست خدایان در بهشت برین عصر زرین می‌زیست اما به گناهی از بهشت رانده و تبعید شد.

اکنون بویۀ بازگشت به همان اصالت بهشتی است که او را از این زندگی رنجبار زمینی رویگردان کرده است. پاز و کدکنی این باور بازگشت به اصل جاودانه را در اشعار خود تجلی داده‌اند نظیر آنچه پاز در رویاهای عاشقانه خود به هدف گریز از تنگنای این زندگی، ملوسینای سبز را با خود یگانه و هم‌ذات می‌کند و به سوی جاودانگی آن سری، عشق را ابزاری مستحکم می‌یابد. باور به استحاله و دگردیسی بطنی درون اشیا و پدیده‌ها به سوی تکامل، باوری اسطوره‌ای است که در شعر کدکنی و پاز به یکسان نمودار است و ریشه این باور، همان پذیرش اصل بازگشت به مبدا و پیوستن به جاودانگی است.

طبیعت هم‌ذات آدمی و هم‌ریشه با اوست. طبیعت و آدمی هر دو در حال تغییر و تکامل و تدویر است تا هدف اصلی که تکامل و پیوستن به جاودانگی و ابدیت است. مضمون مشترکی که در شعر کدکنی و اندیشه‌های پاز در قالب هم‌ذاتی پرنده، کوه، سنگ، آب، هوا و خورشید با آدمی متبلور است. رنگ سبز، رنگ ازلی و مینوی است که به یکسان در شعر عرفان بنیاد کدکنی و پاز تجلی دارد. ملوسینای پاز سبز می‌درخشد، پرواز سبز است، دریا سبز است و خلاصه هر آنچه مفهوم ابدیت در آن جاری است چون عشق و آزادی؛ رنگ درخشان و فسفرین سبز دارد. رنگی که کروبیان عالم بالا را می‌نمایاند.

پیشنهاد می‌گردد: الف) بهتر است مصادیق و نمونه‌های دیگری از سبزینه زمان ازلی در طبیعت؛ در شعر پاز و کدکنی بازجسته شود. ب) بهتر است سایر بن‌مایه‌های اسطوره‌ای مشترک در شعر پاز و کدکنی به جستاری دیگر آراسته شود.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- اسکندری، رضا، (۱۳۹۷)، اکتاویو پاز (سه مقاله)، تهران: خرد سرخ.
- ۲- الیاده، میرچا، (۱۳۸۸)، مقدس و نامقدس ماهیت دین، ترجمه: بهزاد سالکی، چاپ دوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۳- -----، (۱۳۹۹)، رساله در تاریخ ادیان، ترجمه: جلال ستاری، چاپ ششم، تهران: سروش.
- ۴- بهار، مهرداد، (۱۳۶۹)، بندهش، تهران: طوس.
- ۵- پاز، اوکتاویو، (۱۳۷۱)، سخن پاز، ترجمه: مصطفی رحیمی، تهران: گردون.
- ۶- -----، (۱۳۸۹)، سنگ آفتاب، ترجمه: احمد میرعلایی، تهران: کتاب زمان
- ۷- -----، (۱۳۹۰)، آزادی، ترجمه: حسن قباد، چاپ دوم، تهران: ثالث.
- ۸- -----، (۱۴۰۰)، هزارتوی تنهایی. ترجمه: شهباز محمدی زاده و نیسی، تهران: لوح فکر.
- ۹- پورنامداریان، تقی، (۱۳۸۶)، رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، چاپ ششم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۰- ترقی، گلی، (۱۳۸۷)، بزرگ بانوی هستی، چاپ دوم، تهران: نیلوفر.
- ۱۱- زمر، آرسی، (۱۳۸۴)، زروان یا معماری زرتشتی گری، ترجمه دکتر تیمور قادری، تهران: امیرکبیر.
- ۱۲- سپهری، سهراب، (۱۳۸۹)، هشت کتاب، تهران: بهزاد.
- ۱۳- ستاری، جلال، (۱۳۸۸)، سیمای زن در فرهنگ ایران، چاپ پنجم، تهران: مرکز.
- ۱۴- شایگان، داریوش، (۱۳۹۳)، پنج اقلیم حضور، چاپ دوم، تهران: فرهنگ معاصر.
- ۱۵- شفیعی کدکنی، محمدرضا، (۱۳۸۸ الف)، در ستایش کبوترها، تهران: سخن.
- ۱۶- -----، (۱۳۸۸ ب)، ستاره دنباله دار، چاپ ششم، تهران: سخن.
- ۱۷- -----، (۱۳۸۸ ج)، هزاره دوم آهوی کوهی، چاپ پنجم، تهران: سخن.
- ۱۸- -----، (۱۳۸۸ ج)، شب خوانی، چاپ نهم، تهران: سخن.
- ۱۹- -----، (۱۳۸۸ د)، مرثیه‌های سرو کاشمر، چاپ ششم، تهران: سخن.

- ۲۰- _____، (۱۳۸۹)، بوی جوی مولیان، چاپ دهم، تهران: سخن.
- ۲۱- _____، (۱۳۸۹ ج)، مثل درخت در شب باران، چاپ دهم، تهران: سخن.
- ۲۲- _____، (۱۳۹۱)، گزیده اشعار، چاپ هشتم، تهران: مروارید.
- ۲۳- شوالیه، ژان و گریبان، آلن، (۱۳۸۸)، فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضاییلی، چاپ دوم، تهران: جیهون.
- ۲۴- کربن، هانری، (۱۳۸۷)، انسان نورانی در تصوف ایرانی، ترجمه فرامرز جوهری نیا، چاپ دوم، تهران: آموزگار خرد.
- ۲۵- کمیل، جوزف، (۱۳۸۹)، قهرمان هزار چهره، ترجمه شادی خسرو پناه، چاپ چهارم، مشهد: گل آفتاب.
- ۲۶- لوفلر دلاشو، م، (۱۳۶۴)، زبان رمزی افسانه‌ها، ترجمه جلال ستاری، تهران: توس.
- ۲۷- یونگ، کارل گوستاو، (۱۳۹۲)، انسان و سمبول‌هایش، ترجمه محمود سلطانی، چاپ نهم، تهران: جامی.
- مقالات
- ۱- نیکنامی، پیمان و دیگران، (۱۴۰۱)، «بررسی بن‌مایه‌ها و حوادث اسطوره‌ای و کهن الگوهای مرتبط با معشوق در منظومه غنایی ویس و رامین»، فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال ششم، شماره ۲۲: ۳۲-۱.
- ۲- یاحسینی موسوی، فاطمه و دیگران، (۱۴۰۲)، «تحلیل شناختی خودآگاهی شخصیت سالم بر اساس نظریه ویکتور فرانکل: مطالعه موردی رمان‌های سووشون و آنا کارنینا»، فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال هفتم، شماره ۲۳: ۱۴۸-۱۷۸.
- پایان‌نامه‌ها
- ۱- کریمی پناه، ملیحه، و رادفر، ابوالقاسم، (۱۳۹۰)، «تجلی اسطوره در شعر م. سرشک (شفيعی کدکنی)»، ادبیات پارسی معاصر، ۱۱ (پیاپی ۱)، ۸۱-۱۰۰. **SID.**
- <https://sid.ir/paper/221528/fa>
- ۲- گلرخ ماسوله، اسماعیل، و شفيع صفاری، محمد، (۱۳۹۹)، «تحلیل اسطوره شناختی مجموعه شعر هزاره دوم آهوی کوهی شفيعی کدکنی؛ با اشاراتی به درک مسئله هویت».

مطالعات ملی، ۲۱(۱)، (پیاپی ۸۱)، ۸۳-۱۰۸. **SID.**

<https://sid.ir/paper/۸۸۹۷۳/fa>

۳-محمودی، مریم، و خادمی، احمد، (۱۳۹۸)، «سنگ آفتاب اکتاویو پاز و تأثیر آن بر ذهن و زبان شاملو»، پژوهش ادبیات معاصر جهان (پژوهش زبان‌های خارجی)، ۲۴(۲)، ۵۸۲-

۵۶۵. **SID. <https://sid.ir/paper/۱۸۲۳۶۰/fa>**

۴-نوابی، ایرما، (۱۳۸۵)، «نماد نقاب، هم‌زاد و دیگری در آثار اکتاویو پاز»، پژوهش زبان‌های خارجی، (۳۰)، ۱۴۴-۱۲۷. **SID. <https://sid.ir/paper/۸۳۳۶۷/fa>**

